

شبیه خوانی

شبیه خوانی

شبیه خوانی

شبیه خوانی

آشنایی با مبانی شبیه خوانی | داود فتحعلی بیگی

سَمَاءُ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

للصالحين والنجاة

سید شمس الدین

شلیخانی

شلیخ

انتشارات سوره مهر (وابسته به حوزه هنری)

پژوهشکده فرهنگ و هنر اسلامی

آشنایی با مبانی شبیه خوانی

به ضمیمه تعزیه آزمون سیاوش

نویسنده: داود فتحعلی بیگی

تألیف: حسن حسینی

چاپ، صحافی و لیتوگرافی: سپهر

چاپ اول: ۱۳۹۶

شمارگان: ۲۵۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۰۳-۰۵۸۱-۹

سرشناسه: فتحعلی بیگی، داود، ۱۳۳۹ -

عنوان و نام پدیدآور: آشنایی با مبانی شبیه خوانی: به ضمیمه تعزیه آزمون سیاوش / داود فتحعلی بیگی: [برای] پژوهشکده فرهنگ و هنر اسلامی.

مشخصات نشر: تهران: شرکت انتشارات سوره مهر، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ۲۹۶ ص.: جدول.

ISBN: 978-600-03-0581-9

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۷۳ - ۲۷۵؛ همچنین به صورت زیر نویس.

عنوان دیگر: به ضمیمه تعزیه آزمون سیاوش.

موضوع: تعزیه نامه ها

موضوع: Ta'ziyah -- Texts

موضوع: تعزیه -- ایران -- تاریخ

موضوع: Ta'ziyah -- Iran -- History

شناسه افزوده: شرکت انتشارات سوره مهر

شناسه افزوده: شرکت انتشارات سوره مهر. پژوهشکده فرهنگ

و هنر اسلامی

رده بندی کنگره: PIR۴۲۱۲/ف۱۳۹۵۵۲

رده بندی دهیی: ۸ فا ۵۱۲/۲

شماره کتابشناسی ملی: ۴۳۱۴۵۷۸

نشانی: تهران، خیابان حافظ، خیابان رشته پلاک ۲۳

صندوق پستی: ۱۵۸۱۵-۱۱۴۴

تلفن: ۶۱۹۴۲ سامانه پیامک: ۳۰۰۰۵۳۱۹

تلفن مرکز بخش: (پنج خط) ۶۶۶۶۰۹۹۳ فکس: ۶۶۴۶۹۹۵۱

www.sooramehr.ir

نقل و چاپ نوشته ها منوط به اجازه رسمی از ناشر است.

۰۵	فهرست
۱۴	مقدمه
۱۸	بخش اول: تاریخچه تعزیه
۱۹	تعریف تعزیه
۱۹	پیدایش و پیشینه تعزیه
۲۴	دسته‌جات عزاداری امروز و نمونه‌های شکل‌گیری شبیه‌خوانی
۲۴	۱. دسته‌جات سینه‌زن
۲۵	۲. دسته‌جات زنجیر زن
۲۵	۳. دسته‌روی توأم با شبیه‌سازی
۲۵	۴. دسته‌جاتی که شبیه‌خوان به همراه دارند
۲۶	تعزیه سیار
۲۸	تعزیه‌خوانی‌های اولیه
۳۰	تعزیه در دوره صفویه
۳۰	تعزیه‌خوانی در دوره زندیه
۳۲	تعزیه‌خوانی در دوره قاجار

تحول کمی

تحول کیفی

تحول اجتماعی

بخش دوم: انواع و اقسام تعزیه

۱. تقسیمات موضوعی

الف) داستان‌ها و قصه‌های تاریخی و مذهبی

ب) افسانه‌ها و اساطیر

ج) اعتقادات و آداب و رسوم

۲. تقسیمات مضمونی

الف) تعزیه‌های غم‌انگیز

ب) شبیه مضحک و شادی‌آور

ج) تعزیه‌های حماسی و عاشقانه و اخلاقی

۳. تقسیمات ساختاری

الف) تعزیه‌های اصلی

ب) تعزیه‌های فرعی یا گوشه‌ها

۱. تعزیه‌های تازه شهادت

۲. تعزیه‌های تفصیل و تفریع یافته

۳. تعزیه‌های با مضامین افزایش یافته

۱. ساختار جدلی (شبه ارسطویی)

۲. ساختار مرثیه‌گونه

۳. نمایش در نمایش

۴. ساختار گوشه گوشه (قصه قصه)

۵۴	بخش سوم: قلمرو قصص و مضامین شبیه‌خوانی
۵۵	۱. منابع تاریخی و مکتوب قصص تعزیه
۵۶	- قصص عمده و اصلی
۵۷	- حکایات قبل از خلقت آدم
۵۸	- حکایات بعد از خلقت آدم و زندگانی انبیا
۶۸	بخش چهارم: منابع ادبی و نمایشی شبیه‌نامه‌ها
۷۰	- حماسه‌های مذهبی
۷۲	مقاتل سه گانه و قصص تعزیه
۸۴	بخش پنجم: ارزش ادبی اشعار تعزیه
۸۵	ارزش ادبی اشعار تعزیه
۸۶	تحولات ادبی و نمایشی اشعار تعزیه
۸۷	گفت‌وگوهای سه یا چهار نفری
۸۹	تنوع مضامین
۸۹	فراوانی و تنوع وزن‌ها و بحر‌ها
۹۰	تحول در قالب‌ها و انواع شعر
۹۱	هماندخوانی یا قرینه‌خوانی
۹۱	بحر طویل
۹۲	«حضرت عباس جواب می‌دهد:
۹۵	استعاره، تشبیه، کنایه و تلمیح
۱۰۰	بخش ششم: فلسفه، عرفان و اسطوره در تعزیه
۱۰۱	۱. فلسفه تعزیه

۱۰۳	۲. فلسفه و تعزیه
۱۰۴	۳. عرفان و اسطوره در تعزیه
۱۱۶	بخش هفتم: اشخاص و مخلوقات بازی در تعزیه
۱۲۰	اشخاص و مخلوقات بازی از نظر خلق و خو
۱۲۴	ویژگی‌های اولیا
۱۲۷	اشخاص و مخلوقات بازی پدیدار
۱۲۷	الف) آدمیان
۱۲۸	ب) جانوران
۱۲۹	ج) اشیا و رستنی‌ها
۱۳۰	د) مرده
۱۳۱	هـ) سر بریده
۱۳۲	و) تن بی سر
۱۳۲	ز) خون
۱۳۳	اشخاص و مخلوقات ناپدیدار
۱۳۴	الف) روح
۱۳۵	ب) فرشتگان
۱۳۹	ج) هاتف یا سروش غیبی منادی
۱۴۰	د) جن
۱۴۰	هـ) ذرات
۱۴۰	و) دیو
۱۴۰	ز) باد
۱۴۴	بخش هشتم: اجراکنندگان تعزیه

۱۴۶	شبیه گردان و متن
۱۴۷	شبیه گردان و شبیه خوانان
۱۴۹	شبیه گردان و گروه موسیقی
۱۵۰	شبیه گردان و صحنه آرای
۱۵۰	شبیه گردان و تماشاگر
۱۵۲	شبیه خوانان
۱۶۲	بخش نهم: قراردادهای اجرا
۱۶۸	قراردادهای زمان
۱۷۰	قراردادهای نقش پوشی در شبیه خوانی
۱۷۱	کنایات و نشانه های رفتاری
۱۷۱	رفتار کنایه آمیز
۱۷۲	الف) کنایات رفتاری با دست
۱۷۶	ب) کنایات رفتاری با سر
۱۷۸	ج) کنایات رفتاری با چشم
۱۷۹	د) کنایات رفتاری با پا
۱۸۱	کارکردهای اشیا در تعزیه
۱۸۷	قراردادهای لباس
۱۸۸	هویت بخشی لباس
۱۸۹	جنبه های کاربردی لباس
۱۸۹	۱. بدل پوشی
۱۹۰	۲. تعویض نقش
۱۹۰	۳. کار برد کنایی

۱۹۲	بخش دهم: شیوه گفتار در شبیه خوانی
۱۹۳	الف) تک خوانی یا تک گوئی
۱۹۳	مناجات
۱۹۶	خطابه
۱۹۷	رجز یا رجز خوانی
۱۹۹	مبارز خوانی
۱۹۹	گفت و گو با خود
۲۰۱	گفت و گو با اشیا و حیوانات
۲۰۴	ب) مفاوضه، یا گفت و گو میان دو یا چند تن
۲۰۴	ج) هم خوانی، یا هم سرایی
۲۰۶	بخش یازدهم: موسیقی در تعزیه
۲۱۰	انواع موسیقی ویژه تعزیه
۲۱۰	پیش خوانی
۲۱۲	مناجات خوانی
۲۱۳	خطاب و فرمان
۲۱۴	حماسه خوانی
۲۱۴	زنانه خوانی
۲۱۵	بچه خوانی
۲۱۷	تک خوانی ها و گفت و گوها
۲۱۷	مرکب خوانی
۲۱۸	قرینه خوانی یا همانند خوانی
۲۱۸	وداع و جدایی
۲۱۹	آواز فراق و سوگواری
۲۱۹	آواز جبرئیل و فرشتگان و جنیان

۲۲۰	فرنگی خوانی
۲۲۰	قاصد خوانی
۲۲۱	چاووشی خوانی
۲۲۲	خطبه خوانی
۲۲۲	آواز مردگان و ارواح
۲۲۳	موسیقی سازی در تعزیه
۲۲۶	بخش دوازدهم: تعزیه و تناتر روایی
۲۳۱	روایت از منظر شبیه نامه نویس
۲۳۲	۱. چرخش پاره روایت ها
۲۳۲	۲. شگرد پاره روایت ها و روایت های متقاطع
۲۳۲	۳. شگرد روایت های موازی
۲۳۳	۴. وقفه و سرعت بخشیدن به زمان روایت، نسبت به زمان واقعی
۲۳۳	۵. آغاز و پایان نامتعارف
۲۳۳	۶. تلفیق متعادل و هماهنگ دو روایت در دو زمان متفاوت
۲۳۳	۷. شگرد گریز یا روایت در روایت
۲۴۰	روایت از زبان اشخاص و مخلوقات بازی
۲۴۳	معرفی شخصیت
۲۴۴	الف) معرفی شخصیت از زبان اول شخص (خودروایتگری)
۲۴۶	ب) معرفی شخصیت از زبان دوم شخص (مخاطب)
۲۴۷	ج) معرفی سوم شخص
۲۴۷	معرفی موضوع
۲۴۸	شرح انگیزه، اندیشه و اراده
۲۵۰	دستور صحنه به همراه شرح عمل
۲۵۱	دستور صحنه

۲۵۳	شرح وضعیت
۲۵۵	شرح احوالات
۲۵۷	احوالات بیرونی
۲۵۷	بیان نسبت و رابطه اشخاص و مخلوقات بازی
۲۵۹	معرفی و مشخص کردن مکان
۲۶۴	مشخص کردن زمان
۲۶۸	معرفی فضاها و حوادث غیر مادی
۲۷۰	رابطه علی و معلولی
۲۷۱	کتابنامه
۲۷۴	مجلس شبیه آزمون سیاوش

مقدمه

جایگاه و اهمیت هنر شبیه‌خوانی در میان هنرهای نمایشی دیرین ایران، بسیار والاتر و بالاتر از آن است که بتوان با یک کتابچه حق مطلب را ادا کرد، لیکن با وجود انبوه مقالات و کتاب‌های گران‌بهایی که در خصوص تعزیه و تعزیه‌خوانی نوشته شده، جای یک کتابچه آموزشی، آن هم در حد آشنایی با اصول و مبانی تعزیه از منظر نمایشی خالی است. چراکه کتاب‌های منتشرشده با موضوع تعزیه یا چنان حجیم هستند که از حوصله کلاس و درس خارج‌اند و یا کلی و غیر کاربردی و گاه ویژه‌یکی از مباحث نظری در قلمرو هنر و شبیه‌خوانی.

این ضرورت از آنجا ناشی می‌شود که فقط دانشجویان تئاتر دو یا سه واحد درسی به منظور آشنایی با هنر شبیه‌خوانی می‌گذرانند، آن هم به طریقی که هر معلمی بداند و تشخیص بدهد.

چندی پیش جهت برگزاری دوره‌های کوتاه‌مدت آشنایی با تاریخچه و اصول مبانی و نظری - علمی شبیه‌خوانی در شهرستان‌ها از طرف معاونت‌های آموزشی و پژوهشی حوزه هنری، از نگارنده خواسته شد که طرحی آموزشی برای دوازده جلسه دو ساعته ارائه نمایم. بر این مبنا و بر حسب تجربه برگزاری کلاس‌های آشنایی با تعزیه در برخی از

دانشکده‌های تئاتری، سرفصل‌هایی ارائه گردید. پس از آن بوده که پیشنهاد نگارش کتابچه آموزشی به میان آمد و حاصل این شد که در پیش رو دارید. اما از آنجا که نگارنده بیشتر در حوزه نمایش و اجرا فعالیت دارد و آشنایی اندک با ادبیات و موسیقی جهت ارائه مطلب کفایت نمی‌کرد. مبانی تهیه کتابچه آموزشی را سرفصل‌های کتاب تعزیه و تعزیه‌خوانی زنده یاد عنایت‌الله شهیدی قرار دارد که جامع‌ترین کتاب در حوزه آشنایی با تعزیه محسوب می‌گردد. اگرچه برخی از کتب و مباحث نظری مطرح شده توسط پژوهشگران دیگر حائز اهمیت بوده و کامل‌کننده نقطه نظرات نویسنده کتاب تعزیه و تعزیه‌خوانی است.

بدین ترتیب در حد بضاعت و توانایی و شناخت نسبت به گردآوری و تدوین مطالب اقدام گردید که بخشی از آن‌ها حاصل مطالعه آثار پژوهشگران در قلمرو هنر شبیه‌خوانی است و برخی دیگر نتیجه مشاهدات و تجربه عملی نگارنده در برپایی و اجرای مراسم شبیه‌خوانی است. لازم به یاد آوری است که مباحث نظری و عملی قلمرو و شبیه‌خوانی گسترده‌تر از کتاب‌های منتشر شده است و برای آشنایی کامل با این هنر مطالعه اغلب منابع مورد استفاده در این کتاب ضروری است. امید که این کتابچه بتواند مبنای نگارش یک کتاب درسی جامع برای درس آشنایی با هنر تعزیه قرار گیرد.

در خاتمه ضمن آرزوی دوام و قوام این هنر اصیل ایرانی - اسلامی از پژوهشگران فرهیخته و نکته‌بین انتظار دارد به منظور رفع کاستی‌های موجود در مطالب این کتاب از ارائه پیشنهادات و نقطه نظرات خود برای تکمیل آن دریغ نمایند.

داود فتحعلی‌بیگی

اردیبهشت ۱۳۹۲

بخش اول: تاریخچه تعزیه

تعریف تعزیه

«تعزیه در لغت به مفهوم عزاداری است، اما اصطلاحاً به نوعی از نمایش گفته می‌شود که با استفاده از حرکت، موسیقی و آواز و صحنه‌آرایی به نمایش وقایع کربلا و حوادث قبل و بعد از آن می‌پردازد. از آنجا که در طول حیات تعزیه، به مضامین و قصصی برخورد می‌کنیم که با مفهوم عزاداری و ذکر مصیبت اولیای دین فاصله دارد، لذا برخی از ادبا و فضلا عنوان شبیه‌خوانی را بدان اطلاق نمودند که با مفهوم نمایش و نمایش دادن سنخیت بیشتری دارد. همچنین برخی از فضلا و علمای مذهبی با توجه به نمایشی بودن تعزیه و صحنه‌آرایی آن، اصطلاح تعبیه را نیز به کار بردند و به اصطلاح‌های شبیه و تشبیه افزودند.»^۱

پیدایش و پیشینه تعزیه

نویسندگان تاریخ نمایش در ایران بر این باور هستند که مراسم عزاداری عمومی و رسمی برای امام حسین^(ع) از دوره معزالدوله شروع شد. «در دهه محرم این سال (۳۵۲) معزالدوله دیلمی به مردم دستور

۱. تعزیه و تعزیه‌خوانی، ص ۶۱

داد که برای حسین بن علی، دکان‌هایشان را ببندند و بازارها را تعطیل کنند و خرید و فروش نکنند و نوحه بخوانند و جامه‌های خشن و سیاه بپوشند و زنان موی پریشان و روی سیاه کرده و جامه چاک زده، نوحه بخوانند و در شهر بگردند و سیلی به صورت بزنند و مردم چنین کردند»^۱ سؤال این است که آنچه به عنوان مراسم عزاداری در بغداد که بخشی از بین‌النهرین است، اتفاق افتاد، در قالب یک تظاهر عامیانه و بی‌نظم و نسق روی داد و علاقه‌مندان به امام حسین^(ع) صرفاً با حضور در این مراسم بی‌آنکه ویژگی خاصی داشته باشد، بر سر و روی زدند و گریستند؟ یا آنکه شکلی از مراسم عزاداری را از دیرباز می‌شناختند و به مناسبت‌های مختلف آن مراسم را برگزار می‌کردند و این بار، مراسم عزاداری مذکور را به نام و به خاطر امام حسین^(ع) برپا نمودند؟ یکی از مراسم دیرینه‌ای که در ایران پیش از اسلام به قصد عزاداری و بزرگداشت سیاوش اسطوره‌ی پاک و پاکدامنی برگزار می‌شد، آئین سوگ سیاوش بود.

مقارن بودن سال اعلام عزاداری برای امام حسین^(ع) (۳۵۲ هـ) در بغداد به فرمان معزالدوله دیلمی با دوره‌ای که نرشخی نویسنده تاریخ بخارا در آن می‌زیسته (۲۸۶-۳۴۸ هـ) مؤید آن است که در آن عصر و زمان، مردم ایران کاملاً با آئین سوگ سیاوش آشنا بوده‌اند. ابوبکر محمد بن جعفر نرشخی خاطر نشان می‌کند که «مردمان بخارا را در کشتن سیاوش نوحه‌هاست، چنان که در همه ولایت‌ها معروف است و مطربان آن را سرود ساخته‌اند و می‌گویند و قوالان آن را گریستن مغان خوانند و این سخن زیادت از سه هزار سال است»^۲ به گفته میرخواند (معاصر امیرعلیشیر نوایی و سلطان حسین بایقرا) چون خبر کشته شدن سیاوش

۱. جمشید ملک‌پور، سیر تحول مضامین شبیه‌خوانی، انتشارات جهاد، ۱۳۶۶، ص ۱۲

۲. تاریخ بخارا، ص ۳۳

فاش شد «مجموع مردم پلاس‌ها پوشیدند و زنان موی‌ها باز کردند و کاووس و ارکان دولت در آن مصیبت جامه‌های سیاه در بر کردند و تا غایت مردم بدین سنت عمل می‌کنند.»^۱

دیوار نگاره‌ای بازمانده از سده‌های هفتم و هشتم میلادی در کاخ پنجکند (پنج کنت)، «پیکره نمادین سیاوش را در یک عماری نشان می‌دهد که سوگواران گریان و بر سر و روزنان در پیرامون آن گرد آمده‌اند و آن را بر دوش می‌کشند.»^۲

قرباب‌های صوری بین چگونگی عزاداری مردم بین‌النهرین برای امام حسین^(ع) در زمان معزالدوله دیلمی (۳۵۲ ه‍.ق) و آنچه که در خصوص آئین سوگ سیاوش گفته شده، مانند حمل عماری، شیون و نوحه‌خوانی و جامه سیاه پوشیدن و... گواه آن است که «در ایران پس از اسلام عمده مراسم عزاداری، به‌ویژه سوگ آئین‌های غیر رسمی تحت تأثیر آئین سوگ سیاوش بوده و آثار آن تا امروز باقی مانده است»^۳ شاهرخ مسکوب ضمن خاطر نشان کردن تأثیر احتمالی سوگ سیاوش در عزاداری بر شهادت امام حسین^(ع) یادآوری می‌کند، «آئین سوگواری یکی که مظلومانه و ناجوانمردانه کشته شد در عزاداری و ماتم‌گیری بر مرگ دیگری که شجاعانه قیام کرد و به شهادت رسید، قویاً اثر گذاشت»^۴ احسان یارشاطر نیز پس از بررسی مشابهِت‌هایی بین تراژدی یادگار زریران و تعزیه معتقد است «نزدیک‌ترین همانندی با تعزیه را در سنن ماقبل اسلامی نه در یادگار زریر، بلکه در تراژدی سیاوش باید یافت»^۵

۱. زمینه‌های اجتماعی تعزیه و تئاتر در ایران، ص ۱۱۲ به نقل از روضة‌الصفاء جلد ۱، بخش ۲ به تصحیح جمشید کیان، اساطیر، چاپ ۱۳۸۵، ص ۳۷۷

۲. نخل‌گردانی، ص ۱۴

۳. سیاوشان، ص ۸۸

۴. زمینه‌های اجتماعی تعزیه و تئاتر در ایران، ص ۱۰۴

۵. تعزیه هنر بومی پیشرو ایران، ص ۱۳۰

نویسنده کتاب بنیادهای اسطوره و حماسه ایران بر این باور تأکید دارد که «آئین‌های یاد بود و بزرگداشت و سوگواری که در ایران باستان، همه ساله برای سیاوش برگزار می‌شده، شاید پیشینه‌ای بوده باشد برای سوگواری هر ساله ویژه امامان دوم و سوم شیعیان در ایران دوران اسلامی»^۱

همین معنا را وستا سرخوش کرتیس، صاحب کتاب اسطوره‌های ایرانی به گونه‌ای دیگر بیان می‌کند.^۲

جلال ستاری در کتاب زمینه‌های اجتماعی تعزیه و تئاتر در ایران ضمن بررسی همه جانبه علل پدیدار شدن تعزیه می‌نویسد: «بی‌گمان تعزیه، با توجه به فاصله دراز زمانی میان کین سیاوش و مویه مغان از یک سو و شبیه‌سازی و نوحه‌خوانی اسلامی از سوی دیگر، بازمانده مستقیم آئین باستانی نیست، اما منکر تأثیر و نفوذ آن آئین کهن در (اسلام ایرانی) یعنی تشیع به قول هنری کربن نیز نمی‌توان شد و این اثر گذاری از مقوله تأثیر گذاری الگویی باستانی که در شرق ایران، پیشینه‌ای بس کهن داشته است در آئین سوگواری و نوحه‌سرایی و عزاداری دوران اسلامی است.»^۳ از دسته‌جات عزاداری و شبیه‌سازی تا پدیدار شدن نقش و گفت‌وگو، خواه در قلمرو آئین سوگ سیاوش و خواه در قلمرو هنر شبیه‌خوانی (تعزیه) بدون شک مراحل طی شده که آن را بهرام بیضایی بدین گونه خاطر نشان کرده است: «ابتدا تنها دسته‌هایی بوده‌اند که به‌کندی از برابر تماشاچیان می‌گذشته‌اند و با سینه زدن و زنجیر زدن و کوبیدن سنج و نظایر آن و حمل نشانه‌ها و علم‌هایی که بی‌شبهت به افزارهای جنگی نبود و نیز هم آوازی و همسرایی در خواندن نوحه، ماجرای کربلا

۱. زمینه‌های اجتماعی تعزیه و تئاتر در ایران، ص ۱۰۳

۲. همان، ص ۱۰۲

۳. همان، ص ۱۰۶

را به مردم یادآوری می‌کردند. در مرحله بعدی آوازهای دسته‌جمعی کمتر شد و نشانه‌ها بیشتر، و یکی دو واقعه‌خوان ماجرای کربلا را برای تماشاگران نقل می‌کردند و سنج و طبل و نوحه آن‌ها را همراهی می‌کرده است. چندی بعد به جای نقالان، شبیه چند تن از شهدا را به مردم نشان دادند که با شبیه‌سازی و لباس‌های نزدیک به واقعیت می‌آمدند و مصائب خود را شرح می‌دادند. مرحله بعدی گفت و شنید شبیه‌ها بود با هم، و بعد پیدایش بازیگران. شاید در آخرین نیم‌قرن دوره صفویه، تعزیه تحول نهایی خود را طی کرد و به آن شکلی که می‌شناسیم درآمد.^۱ از بررسی توالی تاریخی گزارش‌های منتشرشده در خصوص عزاداری ماه محرم نیز در قدیم‌ترین گزارش که توسط ثولیار یوس^۲ از مراسم ماه محرم اردیبهشت سال ۱۰۱۶ ه‍.ش (۱۶۳۷ م) نوشته شده، به جز سوگواری‌ها، نوحه‌ها، حواشی و تیغ‌زنی‌ها در روز عاشورا، مطلب دیگری به دست نیامده است.^۳

سی سال بعد یک سیاح فرانسوی در گزارش خود از مراسم روز عاشورا سال ۱۰۴۶ شمسی اصفهان می‌نویسد: «در بعضی از آن عمارت‌ها طفل‌هایی شبیه نعش خوابیده بودند، و آن‌هایی که دور عمارت را احاطه کرده بودند، گریه و نوحه و زاری می‌کردند.»^۴

از گزارش مذکور چنین برمی‌آید که در آن تاریخ گذشته از دسته روی و نوحه خوانی و... شبیه‌سازی نیز در دسته‌جات عزاداری معمول شده بود. نویسنده کتاب تعزیه و تعزیه‌خوانی معتقد است «تعزیه به احتمال نزدیک به یقین از ترکیب و تحول مراسم و سنت‌ها و نمایش‌واره‌هایی چون روضه‌خوانی، نقالی، فضایل خوانی، مناقب خوانی، شبیه‌سازی در دسته‌ها

۱. نمایش در ایران، ص ۱۱۶

2. Olearius

۳. نمایش در ایران، ص ۱۱۶

۴. همان، ص ۱۱۶

و نظایر آن پدید آمده است.^۱ وی برای مراحل تکوین و تحول تعزیه سه مرحله به ترتیب ۱. دسته‌های عزاداری ۲. کاربرد اسباب نمایشی در دسته‌ها ۳. شبیه‌سازی در دسته‌ها، قائل است، که ناگفته پیداست مراحل یادشده مربوط به دوره و زمانی بوده که نقش پدیدار نگشته و گفت‌وگو میان شبیه‌خوانان معمول و مرسوم نشده بود.

قابل توجه و تأمل اینکه هنوز جلوه‌های مختلف مراحل تکوین و شکل‌گیری شبیه‌خوانی اعم از خواندن زبان حال و شبیه‌سازی اشقیا و انقیاء تا نمایش گوشه‌هایی از واقعه کربلا در قالب حرکت صرف نمایشی یا گفت‌وگو میان شبیه‌خوانان، امروزه نیز در دل دسته‌جات گوناگون عزاداری روز عاشورا مشاهده می‌گردد که خود شاهی است بر مدعای نحوه تکوین و تبدیل و تکامل شبیه‌خوانی.

دسته‌جات عزاداری امروز و نمونه‌های شکل‌گیری شبیه‌خوانی

۱. دسته‌جات سینه‌زن

برخی از این گونه دسته‌جات به منظور عزاداری به دو گروه تقسیم می‌شوند و هر گروه یک بند از نوحه‌ای را می‌خوانند و سینه می‌زنند، مانند نوحه ذیل که گروه اول دسته می‌خواند:

با نعش پسر گفت: فرزند پیمبر

آدم علی جان، با دو دیده تر

ای قوت زانویم، نوجوان دلجویم

بابا علی اکبر (۲)

بند دوم نوحه را گروه دوم دسته می‌خواند:

فرق نازنینت، خسته تا جبین شد

پهلویت چو گل چاک، از سنان کین شد

۱. تعزیه و تعزیه‌خوانی، ص ۷۱